

Centar za prava deteta
Dobračina 29/3A
Beograd, Republika Srbija
Tel/Fax: +381 11 33 44 170
Email: office@cpd.org.rs
www.cpd.org.rs

PRILOG NEVLADINIH ORGANIZACIJA S ASPEKTA OSTVARIVANJA PRAVA DETETA ZA 29. SESIJU TREĆEG CIKLUSA UNIVERZALNOG PERIODIČNOG PREGLEDA ZA REPUBLIKU SRBIJU

Prilog nevladinih organizacija za treći ciklus *Univerzalnog periodičnog pregleda za Republiku Srbiju*, izradile su članice Koalicije za monitoring prava deteta u Srbiji: Centar za prava deteta, Užički Centar za prava deteta, ASTRA - Akcija protiv trgovne ljudima, Beogradski centar za ljudska prava, a uz pisane komentare, priloge i/ili podršku članica Mreže organizacija za decu Srbije: Praxis, Društvo za razvoj dece i omladine "Otvoreni klub", Play, EduLink, Grupa za decu i mlade "Indigo", Fondacije SOS Dečija sela Srbija, Udruženja za pomoć deci sa posebnim potrebama Naši snovi, Centar za rad sa decom, mladima i porodicom "Vrdničak", Prijatelji dece Srbije, Udruženje građana "Kokoro" – Bor, Inicijativa za inkluziju VelikiMali, UG Roditelj iz Sombora, Centar za proizvodnju znanja i veština¹.

Prilog je izrađen uz podršku Save the Children International i finansiran od strane Vlade Švedske. Sadržaj priloga je isključivo odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove Side.

¹ Prilog br. 1 - Lista organizacija sa osnovnim aktivnostima

Proces konsultacija

1. Koalicija za monitoring prava deteta u Republici Srbiji, a pod koordinacijom Centra za prava deteta učestvovala je u prethodnom ciklusu Univerzalnog periodičnog pregleda. Učešće u trećem ciklusu Univerzalnog periodičnog pregleda započeto je na sastanku održanom u organizaciji Kuće Ljudskih prava i demokratije, 27. aprila 2017. godine u Beogradu. U radu tematske grupe za decu dogovorena je preliminarna lista tema koja treba da bude obrađena, kao i način na koji će biti pripreman izveštaj. Centar za prava deteta je u saradnji sa članicama Koalicije za monitoring prava deteta izradio Nacrt izveštaja, koordinisao procesom njegove izrade i sačinio njegovu finalnu verziju. Sve zainteresovane organizacije članice Mreže organizacija za decu Srbije pozvane su da se putem odabira finalne liste tema, slanja pisanih priloga i/ili davanja komentara i izjava podrške Nacrtu izveštaja uključe u proces njegove izrade.

Sažetak

2. Republika Srbija nije iskoristila preporuke drugog ciklusa UPR-a kako bi poboljšala situaciju u oblasti prava deteta. Međuizveštaj o sprovođenju preporuka, koji su pripremile nevladine organizacije, kao i ovaj izveštaj, prati jedan broj preporuka koje su ocenjene kao prioritete, a koje još uvek nisu ispunjene: nepostojanje Zakona o pravima deteta, nepostojanje eksplicitne zabrane telesnog kažnjavanja dece u porodičnom okruženju, nepostojanje Zakona o zaštitniku prava deteta i druge. Ovaj izveštaj otvara i nekoliko važnih novih tema (prvenstveno segregacioni multikulturalizam), odnosno izdvaja određene važne pod teme u okviru širih oblasti koje su već bile prezentovane u prethodnom ciklusu (smeštaj dece do 3 godine starosti u ustanove socijalne zaštite, siromaštvo kao razlog izdvajanja romske dece iz porodice).
3. Nacionalna politika u odnosu na decu ne postoji, a ne postoje ni strateški dokumenti za pojedine važne oblasti kao što je na primer zaštita dece žrtava trgovine ljudskim bićima. Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije i dalje nije operativan. Iako potpisan, Treći Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o proceduri podnošenja pritužbi Komitetu za prava deteta još uvek nije ratifikovan. Ove važne činjenice imaju za posledicu nesinhronizovanost aktivnosti usmerenih na unapređenje položaja dece, a koje su i manje intenzivne nego što su bile u periodu pre 2013. godine. Pojedini procesi, kao što je inkluzivno obazovanje, usporeni su i do sada nisu postigli očekivane rezultate; ocenjuje se da je prvenstveni razlog za to nedovoljno razvijena svest i društvena i politička volja da se u Srbiji razvije istinski inkluzivno društvo. Ovde govorimo o deci sa smetnjama u razvoju, ali i svoj deci kojoj je potrebna dodatna podrška i mere radi pune uključenosti u društvo i obazovanje – deci pripadnicima nacionalnih manjina (prvenstveno Romima), deci iz ruralnih krajeva, deci iz ekstremno siromašnih porodica, deci žrtvama nasilja i eksploatacije itd.

Usvajanje Zakona o pravima deteta

Razmotriti što hitnije usvajanje Zakona o pravima deteta (131.6 i 131.26)

4. Osnov za uređenje prava deteta posebnim zakonom postavljen je još 2006. godine u Ustavu Republike Srbije. Komitet UN za prava deteta ocenio je u svojim zaključnim zapažanjima i 2008. i 2017. godine da zakonski okvir kojim se uređuju prava deteta nije dovoljno jasan i ukazao na potrebu da se donese poseban zakon kojim bi se uredila neka systemska pitanja od značaja za punu zaštitu prava dece, a koja ne mogu biti predmet drugih (systemskih) zakona. U ovom momentu, u Republici Srbiji predstoji usvajanje novog Ustava, što pruža priliku da se u ustavnom tekstu utvrdi opšta garancija poštovanja prava deteta, da se osnovna načela prava deteta uvrste u načela Ustava, kao i da se predvidi posebna institucija zaštitnika prava deteta. Na ovaj način bio bi postavljen osnov za temeljno (pre)uređenje ove oblasti.
5. U Republici Srbiji je trenutno u primeni preko 100 zakonskih tekstova od značaja za prava deteta, koji zbog nepotpune usklađenosti ostavljaju pravne praznine i uređuju pravne situacije u kojima se deca mogu naći na način koji nije u potpunosti usklađen. Ovakvo stanje u ne malom broju situacija dovodi do (a) nemogućnosti pouzdanog pravnog rešenja i (b) neujednačene prakse, odnosno do pravne nesigurnosti i potencijalno, do diskriminacije.

Preporuke:

Republika Srbija treba da preduzme mere da:

- **Obezbedi da novi Ustav Republike Srbije obavezno sadrži opšte garancije prava deteta, opšta načela Konvencije o pravima deteta kao ustavna načela, kao i da predvidi institut zaštitnika prava deteta.**
- **Hitno usvoji systemski zakon o pravima deteta koji bi definisao pojam deteta, osnovna načela prava deteta i rešio druga systemska pitanja u ovoj oblasti.**

Ustanovljavanje institucije ombudsmana za decu (zaštitnika prava deteta)

Usvojiti Zakon o zaštitniku prava deteta (131.8.)

6. Zaštitnik građana u Republici Srbiji ima široka ovlašćenja i nadležnost definisanu prema međunarodnim standardima. Ipak, kada se govori o zaštiti prava deteta, trenutna rešenja koja sadrži Zakon o zaštitniku prava građana ima dva velika nedostatka. Na ove nedostatke ukazivano je i prilikom donošenja zakona, a primena zakona u periodu od 10 godina rada institucije je pokazala da se zaista radi o ključnim nedostacima:
 - 1 - Postupak pritužbi nije prilagođen deci - štaviše, deca ne mogu samostalno da podnose pritužbe ovom organu bez obzira na uzrast, što nije u skladu sa međunarodnim standardima.
 - 2 - Prava deteta nemaju poseban tretman u organizaciji rada ombudsmana, već su organizaciono prisajedinjena pravima žena (rodnoj ravnopravnosti), što nije u skladu sa standardima i zahtevima Komiteta za prava deteta.

Ove probleme ističemo jer je praksa pokazala da je od ključne važnosti za decu ustanoviti instituciju koja će kao svoj jedini predmet rada i zaštite imati prava deteta, a deca imati mogućnost podnošenja predstavljanja/pritužbi samostalno i na način prilagođen deci.

Preporuka:

Republika Srbija treba da preduzme mere da se:

- **Hitno ustanovi poseban institut zaštitnika prava deteta koji će u svojoj nadležnosti imati i postupanje po pritužbama, kao i definisan postupak prijema pritužbi po meri deteta.**

Eksplcitna zabrana telesnog kažnjavanja dece u porodici

Zabraniti telesno kažnjavanje dece u svim oblastima života (131.27; 131.28; 131.29.)

7. U drugom ciklusu UPR-a, Republika Srbija dobila je nekoliko preporuka za eksplicitnu zabranu telesnog kažnjavanja dece u svim oblastima života. Ipak, situacija na ovom planu nije promenjena: sistemski zakoni koji uređuju oblast obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite isključuju primenu nasilja, pa i telesnog kažnjavanja u bilo kom vidu, prema učenicima odnosno korisnicima socijalne i zdravstvene zaštite. Ipak, i pored upornog i višegodišnjeg insistiranja jednog dela stručne javnosti i celokupnog nevladinog sektora posvećenog deci, da se u porodičnom okruženju jasno i eksplicitno navede telesno kažnjavanje kao oblik nedopustivog, ponižavajućeg i za decu štetnog način vaspitanja koje je zabranjeno, ovaj problem je još uvek otvoren - u zakonodavstvu Srbije još uvek ne postoji eksplicitna zabrana telesnog kažnjavanja dece.

Preporuka:

Republika Srbija treba da preduzme mere da se:

- **Eksplcitno, porodičnopravnim zakonodavstvom zabrani telesno kažnjavanje dece u svim sredinama, uključujući i porodičnu.**

Siromaštvo kao uzrok izdvajanje dece iz porodice u romskoj populaciji

Poboljšati prava romske populacije, uključujući i decu, i eliminisati segregaciju svih manjinskih grupa (nekoliko preporuka)

8. Romska deca su prezastupljena u sistemu socijalne zaštite u odnosu na ukupnu romsku populaciju u Republici Srbiji. U pojednostavljenoj slici problema, razlozi se nalaze u dva osnovna faktora – lošijem (marginalizovanom) društvenom položaju romskih porodica i dvostruko većem udelu dece u ukupnom stanovništvu kod romske populacije u odnosu na opštu populaciju. Podaci iz istraživanja² pokazuju da romska deca češće koriste usluge smeštaja na nižem uzrastu, gde su razlike uočljive prvenstveno kod dece uzrasta 3–10 godina, dok na uzrastu starijem od 11 godina, romska deca ulaze u sistem zaštite ređe od dece iz opšte populacije.
9. Podaci takođe pokazuju da se deca iz romske populacije ne smeštaju intenzivnije u ustanove od dece opšte populacije, ali zabrinjava to što postoji statistički značajna razlika kod razloga smeštaja. Tako,

² Žegarac, N. U lavirintu socijalne zaštite, UNICEF, Beograd, 2014

dominantni razlozi za izdvajanje romske dece jesu rizik od zanemarivanja (53,3%), napuštanje ili ostavljanje deteta (40,2%) i siromaštvo porodice (34,8%), što ukazuje na kumulaciju nepovoljnih faktora koji su vezani za siromaštvo. Istovremeno, siromaštvo zakonom nije predviđeno kao osnov za izdvajanje deteta iz porodice, a u praksi se smatra eventualnim uzrokom zanemarivanja deteta. Sistem socijalne zaštite propisuje obavezu države da pomogne pojedincu i porodici koji nemaju kapacitete da samostalno obezbede sopstvene potrebe, odnosno da pomogne porodicama koje su siromašne. Podaci koji pokazuju da je čak 35% izmeštene romske dece izmešteno samo iz razloga siromaštva porodice ukazuju na loše korišćenje usluga socijalne zaštite i nedovoljno efikasnu socijalnu politiku, a predstavlja i nezakonito postupanje.

Preporuka:

Republika Srbija treba da preduzme mere da se:

- **Unaprede usluge socijalne zaštite i *outreach* rad sa porodicama romske populacije radi smanjenja stope izdvajanja dece iz porodice zbog siromaštva.**
- **Poboljša efikasnost mera socijalne politike u pravcu poboljšanja materijalnog položaja porodica sa decom, naročito u romskoj populaciji, a koje treba da uključe i praćenje efekata podrške, koja bi se postigla kroz kontinuirani rad sa porodicama.**

Nepoštovanje zabrane smeštaja u institucije dece mlađe od tri godine i spor razvoj usluga u zajednici

10. Zakonom o socijalnoj zaštiti predviđeno je da je smeštaj dece starosti do 3 godine u sistemu socijalne zaštite moguć samo u hraniteljskim porodicama dok je smeštaj u ustanove socijalne zaštite zabranjen. Prema zvaničnim podacima sistema socijalne zaštite za 2015. godinu, deca do 3 godine se ipak smeštaju u ovaj vid zaštite, i to u dve ustanove: u okviru Centra za zaštitu odojčadi, dece i omladine Beograd u Zvečanskoj i u Domu „Kolevka“ u Subotici. Na dan 31.12.2015. godine, ukupno 26 dece do 3 godine je bilo smešteno u ustanove, što predstavlja smanjenje u odnosu na 2014. godinu. To znači da je sistem socijalne zaštite u ukupno 26 situacija u 2015. godini propustio da učini sve da detetu pronađe drugi vid staranja, čime je prekršen zakon.
11. Zvanični izveštaji ne pronalaze problem u ovoj činjenici, te ne daju ni dodatne podatke o strukturi dece (u pogledu pola, smetnji u razvoju, pripadnosti manjinama i drugim karakteristikama dece) i ne daju objašnjenje za ovakvu pojavu. Ipak, nezakonito postupanje ostaje, a s obzirom da se radi o malom broju dece, moguće je detaljno ispitati problem zbog kojeg se zabrana smeštaja dece ne poštuje, u svakom pojedinačnom slučaju. A zatim preduzeti mere da se na osnovu zaključaka preduzmu koraci da se iskoreni smeštaj u ustanove onako kako zakon i predviđa. Pretpostavka je da problem nastaje zbog inače nedovoljno razvijene mreže usluga u zajednici, ali se ne može pouzdano tvrditi da je to jedini razlog.

Preporuke:

Republika Srbija treba da:

- Ispita razloge zbog kojih dolazi do smeštaja dece mlađe od tri godine u ustanove socijalne zaštite i preduzme mere koje će doprineti da se zabrana smeštaja dece ovog uzrasta u ustanove socijalne zaštite dosledno sprovede u skladu sa zakonom.
- Definiše minimalan paket usluga u zajednici koje bi bile finansirane iz republičkog budžeta.

Deca migranti, tražioci azila i izbeglice u Republici Srbiji

12. U Srbiji je u periodu od 2012. do 2017. godine boravilo 181.916 dece migranata i tražilaca azila (uključujući decu sa pratnjom, razdvojenu decu i decu bez pratnje), i to u 2013-599, 2014-1563, 2015-172.968, 2016-5390 i 2017. godine, zaključno sa 31. majem, 1396 dece. Politika upravljanja migracijama u Srbiji, normativno-pravno gledano, ne prepoznaje decu migrante koja se nalaze u iregularnom položaju. Deca bez pratnje u Srbiji, koja nisu registrovana od strane Kancelarije za azil, zapravo su deca migranti u iregularnom položaju, odnosno bez adekvatnog pravnog statusa, zbog čega su praktično nevidljiva u sistemu i uskraćena za čitav set prava.³
13. Zakon o strancima Republike Srbije ne sadrži odredbu kojom se definiše kategorija maloletnika bez pratnje, ali prepoznaje maloletna lica bez pratnje kao lica sa posebnim potrebama tokom sprovođenja postupka prinudnog udaljenja. Dakle, domet standarda u postupanju limitiran je i odnosi se samo na postupak prinudnog udaljenja, a ne na primenu zakona uopšte. Razlikovanje maloletnih stranih lica bez pratnje koja imaju status tražioca azila i onih koji se smatraju iregularnim migrantima uslovljava njihov različit položaj, i na njih se primenjuje različit pravni okvir.
14. Kada je reč o deci izbeglicama i tražiocima azila na njih se primenjuju odredbe Zakona o azilu⁴. Od 2008. godine, kada je Zakon o azilu počeo da se primenjuje, nijedno dete bez pratnje ili razdvojeno dete nije dobilo utočište ili supsidijarnu zaštitu u Srbiji. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, u protekle četiri godine 17.653 dece bez pratnje je izrazilo nameru da traži azil u Srbiji.
15. Kada je reč o praksi prekršajnih sudova u Srbiji u periodu od 2012. do 2016. godine, može se uočiti da su pojedini postupci prema deci bez pratnje vođeni bez odgovarajućih procesnih garancija (npr. da dete prati tok postupka na jeziku koji razume, da mu se odredi privremeni zastupnik u prekršajnom postupku) i da su okončani osuđujućim odlukama kojima su izrečene novčana kazna, zaštitna mera udaljenja stranca,⁵ odnosno kazna zatvora (ne maloletničkog zatvora).⁶

³Ministarstvo unutrašnjih poslova evidentira samo osobe koje izraze nameru da traže azil, dok se analizom podataka može zaključiti da je broj dece bez pratnje na teritoriji Srbije znatno veći od broja ove dece koja su registrovana. Ovo potvrđuju podaci Komesarijata za izbeglice i migracije, prema kojima je na kraju januara 2017. godine u prihvatnim centrima u Srbiji boravilo 3.055 dece, od čega je četvrtina, odnosno njih 747, bila bez pratnje roditelja, staratelja ili srodnika, što je nekoliko puta više od 191 dece bez pratnje koju je Kancelarija za azil registrovala od početka 2016. do kraja januara 2017. godine.

⁴*Sl. glasnik RS*, br. 109/07. Zakonom o azilu propisano je načelo posebne brige o naročito osetljivim kategorijama tražilaca azila, uključujući i decu, i načelo zastupanja maloletnika bez pratnje.

⁵Presuda 2-Pr.br. mal. 20/16 Prekršajnog suda u Prijepolju, od 4. jula 2016. godine.

⁶Analiza prakse prekršajnih sudova dostupna je u: Dragičević – Dičić R. i dr, *Primena načela nekažnjavanja izbeglica u prekršajnom postupku*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2016, dostupno na:

16. Analizom prakse postupanja s decom bez pratnje, u Srbiji ne postoje procedure za utvrđivanje uzrasta dece, a kao valjan podatak o godinama osobe uzima se samo izjava. Ovakva praksa dovela je do nepravilnosti prilikom smeštanja u centrima za azil i prihvatnim centrima u kojima ne postoje odvojene prostorije ili objekti za decu bez pratnje, te su odrasle osobe bile smeštane sa decom. Život u velikim prihvatnim centrima sa sobom nosi rizike za bezbednost deteta, kao i rizike od zlostavljanja, zanemarivanja, eksploatacije i trgovine ljudima. Objekti za smeštaj manjih kapaciteta, modeli brige slični porodičnom i hraniteljstvu su opcije na kojima je potrebno raditi. Ovi vidovi alternativne brige nisu u dovoljnoj meri razvijeni. Takođe neophodno je ulagati više napora u sprečavanje razdvajanja porodice tokom svih faza krizne situacije.

Preporuke:

Republika Srbija treba da obezbedi da se:

- **Prilikom prvog kontakta sa decom, izvrši preliminarna identifikacija i registracija sve dece, bez obzira na to da li su u pitanju tražioci azila, izbeglice ili migranti.**
- **Uspostavi human i dostojanstven sistem za procenu uzrasta, koji bi, pored fizičkog izgleda, u obzir uzimao i psihičku zrelost, u skladu sa Opštim komentarom broj 6 Komiteta za prava deteta.**
- **Maloletnici koji se identifikuju na teritoriji Srbije se upute u prihvatnu stanicu u kojoj bi postojao set usluga - medicinskog zbrinjavanja, pravne podrške, psihološke podrške.**
- **Uspostave porodični modeli brige za decu bez pratnje (male domske zajednice, zajednice mladih, hraniteljske porodice).**

Segregativni multikulturalizam u obrazovnom sistemu

17. U vezi sa preporukom 132.25- *Eliminisati rasnu segregaciju u školama*, tako da sva deca bez obzira na svoje etničko poreklo imaju pristup obrazovanju, može se konstatovati da je stanje pogoršano.

18. Položaj i prava nacionalnih manjina u Srbiji uređeni su Ustavom iz 2006. godine i setom zakona donetim u poslednjih 15 godina, kojima se bliže definiše ostvarivanje pojedinih prava nacionalnih manjina. Svrha ovih propisa je da zaštiti etnički, kulturni i jezički identitet nacionalnih manjina, i to u oblasti obrazovanja, kulture, upotrebe jezika i informisanja. Međutim, ovaj model zaštite prava nacionalnih manjina je pokazao brojne slabosti u praksi. On je poslužio kao osnova za razvijanje segregativnog multikulturalizma koji karakteriše odsustvo društvene kohezije. Po ovom modelu, u poslednjih deceniju i više, u Srbiji je došlo do uspostavljanja škola na nacionalnoj osnovi u multikulturalnim sredinama. Ovo se ogleda u tome da deca različitih nacionalnosti upisuju i pohađaju različite škole, odnosno škole u kojoj uče samo deca iste nacionalnosti, te tako postoje neformalne „srpske“, „bošnjačke“, „albanske“, „mađarske“ i „romske“ odnosno specijalne škole (škole za decu sa smetnjama u razvoju u koje se u velikoj meri upisuju romska deca) i druge „škole“, u kojima uče samo deca jedne nacionalnosti, a koje se nalaze u multietničkim sredinama.

19. Ova pojava postala je karakteristična čak i u multietničkim delovima Srbije u kojima nije ranije postojala i gde ne postoje objektivne otežavajuće okolnosti (npr. jezička barijera) za zajedničko pohađanje nastave i učenje. U Srbiji su veoma retke škole i odeljenja u kojima uče deca iz različitih etničkih zajednica. Dvojezična nastava u Srbiji je veoma retko gde uspostavljena: u tri opštine sa juga Srbije (Bujanovac, Preševo i Medveđa) postoje samo tri osnovne multietničke škole koje daci istovremeno pohađaju, ali nastavu ipak prate odvojeno (osnovne škole „9. maj“ u selu Reljane-opština Preševo, „Gornja Jablanica“ i „Sijarinska Banja“ - opština Medveđa)⁷, dok sva druga deca nastavu pohađaju u zasebnim školama. Saradnja između tih škola se ne podstiče, iako se ponekad nalaze jedna pored druge, a deca se međusobno poznaju iz drugog konteksta. Programi upoznavanja sa kulturom i običajima drugih nisu dovoljno zastupljeni kroz obrazovanje, a deca sliku o drugima najčešće formiraju na osnovu stereotipa. Ova pojava, koja se primarno javlja u obrazovnom sistemu, negativno utiče na prirodne odnose dece iz različitih etničkih grupa, koji inače postoje u drugim kontekstima, te na taj način doprinosi smanjenju saradnje i društvene kohezije na svim drugim poljima.
20. Kao posledicu ovakvog stanja u Srbiji imamo izraženu etničku distancu, netoleranciju i predrasude o drugima duboko utemeljene u vrednosnom sistemu dece i mladih i nepostojanju saradnje i komunikacije između različitih etničkih grupa koje žive u istim lokalnim zajednicama, a kao krajnji rezultat česte slučajevne diskriminacije i nasilja motivisanog različitostima. Postojeći model segregativnog multikulturalizma neophodno je zameniti integrativnim interkulturalnim modelom u obrazovnom sistemu.
21. Problem postoji i u procesu integracije dece migranata koji može da počne tek onda kada dete dobije status tražilaca azila, odnosno izbeglice. Ipak, deca tražioci azila i izbeglice nisu imali efektivan pristup formalnom obrazovanju sve do početka 2017. godine (iako se Srbija suočava sa prilivom migranata od 2008, među kojima je bilo oko 17.000 dece), kada je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja počelo sistematski da upisuje decu u škole. Ipak, i pored uložениh napora u 2017. godini, od 1396 dece koja borave na teritoriji RS, samo 150 ide u školu.
22. Deca koja su u iregularnom statusu nisu imala priliku da se uključe u formalan sistem obrazovanja baš zbog svog iregularnog pravnog statusa, dok se samo u 8 od 18 centara za smeštaj migranata sprovode programi koji bi im omogućili da, dok borave na teritoriji Srbije, imaju pristup bar neformalnom obrazovanju koje obuhvata učenje jezika, sticanje različitih veština, psihosocijalno osnaživanje i slično.

Preporuke:

Republika Srbija treba da preduzme mere da:

- **Uvede dvojezičnu nastavu kao podsticajno okruženje za primenu integrativnog interkulturalnog modela u školama u multikulturalnim sredinama.**
- **Inkorporira sadržaje i programe o kulturi naroda koji žive u Srbiji, vrednostima interkulturalnog društva, toleranciji i mirnom suživotu sa pripadnicima drugih naroda, u okviru redovnog nastavnog programa, na svim nivoima obrazovanja i za svu decu.**

⁷Studija o mogućnostima unapređenja nastave srpskog kao nematernjeg jezika u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa

- **Obezbedi sistemsku primenu prava na obrazovanje za svu decu koja se nalaze na teritoriji Republike Srbije, bez obzira na njihov pravni status, pravni status njihovih roditelja ili period zadržavanja u državi.**

Obuka dece o pravima deteta, odnosno ljudskim pravima u obrazovnom sistemu

23. Obaveza država da osiguraju obrazovanje dece o pravima deteta, kao i širenje informacija o Konvenciji o pravima deteta je definisana članovima 4, 29 i 42. Komitet za prava deteta dao je preporuku Republici Srbiji da uključi obrazovanje o pravima deteta u redovni obrazovni sistem u Zaključnim zapažanjima još 2008. godine, a istu preporuku ponovio i 2017. godine. U istom pravcu idu i preporuke Komiteta ministara Saveta Evrope, koji je na 120. sednici konsenzusom usvojio preporuke za obrazovanje za demokratsko građanstvo i obrazovanje za ljudska prava, i doneo *Povelju o EDC/HRE*. U Izveštaju o skriningu za pregovaračko poglavlje 23 u procesu pridruživanja Srbije Evropskoj Uniji, konstatovan je „veoma nizak nivo svesti dece i mladih o njihovim pravima“.
24. Odgovarajući na ovu međunarodnu obavezu, Republika Srbija je donela nacрте tri važna dokumenta⁸ kojima je definisano da se obrazovanje o pravima deteta sistemski uvodi kao deo obaveznog obrazovanja za svu decu i na svim nivoima obrazovanja, i to kroz opštu međupredmetnu kompetenciju „Odgovorno učešće u demokratskom društvu“ i definisanje predmeta „Građansko vaspitanje“ kao obaveznog. Od tada do danas ovi dokumenti nisu usvojeni, odnosno ostali su na nivou nacрта, a rasprava o njima je zaustavljena, čime je formalno zaustavljen i rad na celokupnoj kurikularnoj reformi.
25. Takođe, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja podržalo je realizaciju nekoliko projekata organizacija civilnog društva, uključujući i projekat „Obrazovanje za prava deteta“ koji realizuje Užički centar za prava deteta sa partnerima, koji imaju za cilj uspostavljanje učenja o pravima deteta u okviru redovnog nastavnog procesa. I pored značajnih rezultata, ti projekti obuhvataju ograničen broj škola i dece, te ne možemo tvrditi da je Republika Srbija time odgovorila na ovu preporuku Komiteta i na sistemski način uredila pitanje obrazovanja o pravima deteta.
26. Pored ovoga, evidentno je nepostojanje stručnih kapaciteta za uvođenje obrazovanja o pravima deteta. Nastavnici, vaspitači i drugi zaposleni u obrazovnom sistemu u Srbiji nemaju obuku o pravima deteta u okviru inicijalnog stručnog osposobljavanja. Jedan broj nastavnika i vaspitača, prošao je različite obuke ovog tipa u okviru programa stručnog usavršavanja, koje uglavnom organizuju organizacije civilnog društva, ali koje svakako nisu dovoljne da im omoguće da u svom profesionalnom radu kvalitetno podučavaju decu o njihovim pravima. Takođe, nastavu predmeta „Građansko vaspitanje“ realizuju najčešće nastavnici drugih predmeta koji imaju nepotpun fond časova. Njihova obuka je skromna i svodi se na trening od nekoliko dana, što svakako nije dovoljno za kvalitetno izvođenje nastave ovog predmeta, i što je jedan od osnovnih razloga zbog kojih očekivani ishodi ovog predmeta nisu postignuti.

⁸ Okvir nacionalnog kurikuluma – osnovi učenja i nastave, Okvir predmetnog kurikuluma – obavezni predmeti u osnovnom obrazovanju i Okvir predmetnog kurikuluma – obavezni predmeti u opštem srednjem obrazovanju.

Preporuke:

Republika Srbija treba da preduzme mere da:

- **Reformiše kurikulum koji će osigurati da obrazovanje o pravima deteta bude zastupljeno u okviru obrazovnog sistema kroz međupredmetne kompetencije i obavezni predmet „Građansko vaspitanje” na svim nivoima obrazovanja i za svu decu.**
- **Uvede obrazovanje o pravima deteta u program inicijalnog osposobljavanja prosvetnog kadra.**

Dostupnost obrazovanja deci iz osetljivih grupa (deca sa smetnjama u razvoju, deca u ruralnim sredinama, romska deca)

Unapređenje prava dece sa smetnjama u razvoju, dece romske populacije, uključujući i eliminaciju segregacije svih manjinskih grupa (nekoliko preporuka)

27. Republika Srbija učinila je u poslednjih nekoliko godina velike napore u borbi protiv diskriminacije Roma. Ipak, oni i dalje ostaju jedna od najugroženijih i diskriminisanih grupa u Srbiji. To se posebno odnosi na decu Rome, koji se svakodnevno sučeljavaju sa teškoćama u pogledu ostvarivanja osnovnih prava, uključujući i pravo na obrazovanje. Republika Srbija preduzela je značajne mere da omogući pristup obrazovanju deci Romima, smanji napuštanje školovanja i rano odustajanje od školovanja, ali ti naponi nisu bili dovoljni da se značajno promeni negativna statistika koja prati ove probleme. Prema različitim izveštajima UNICEFA, Centra za prava deteta i drugih organizacija civilnog društva, možemo zaključiti da Romi čine najveći broj dece koja napuštaju školu pre završnog razreda; tek svaki drugi Rom upisan u osnovnu školu (po nekim od izveštaja čak tek svaki treći), tu školu i završi; procenat dece Roma koji pohađaju predškolsko vaspitanje je veoma nizak – samo 8% dece Roma je obuhvaćeno predškolskim obrazovanjem. Procenat dece Roma koja upisuju škole kreće se od 56-73%, što je značajno manje od dece iz opšte populacije⁹.
28. Kada govorimo o obrazovanju dece iz ruralnih područja, država Srbija je relativno dobro organizovanom mrežom škola učinila dostupnim osnovno obrazovanje za skoro svu decu. Značajno drugačija situacija je kada govorimo o predškolskom obrazovanju – deca iz udaljenih sela, nerazvijenih opština i ruralnih područja imaju veoma otežan pristup predškolskom obrazovanju zbog nedostatka predškolskih institucija i smanjenih kapaciteta u postojećim, tako da je njihov obuhvat 29%.¹⁰ Ipak, najznačajniji problem sa kojim se deca iz ruralnih sredina susreću je nizak kvalitet obrazovanja. Čak i kada imamo škole u tim područjima, one su često neuslovne za osnovni obrazovni rad. Dotrajali objekti, ne higijenski uslovi, neopremljenost nastavnicima sredstvima, nedostatak obrazovanog kadra (nestručno zastupljena nastava) osnovni su nedostaci koji su prepreka ka osiguranju odgovarajućeg kvaliteta nastave za ovu decu. Najavljeno redefinisavanje mreže škola, ugasiće male, seoske škole, koje su sa stanovišta države nerentabilne, čime će se dostupnost obrazovanja za decu iz ruralnih sredina značajno smanjiti.
29. Obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju takođe ne napreduje željenim tempom. Tako, još uvek je prisutan čak i problem fizičke dostupnosti objekata, jer nisu zabeleženi pomaci u pogledu preporuke date u drugom ciklusu UPR-a – Ukloniti barijere koje ometaju efektivni pristup obrazovanju za dečake i devojčice sa invaliditetom (132.87.). Situacija ostaje nepromenjena, sa pojedinačnim, ali ne i sistematskim rešavanjem naizgled jednostavnog problema. Podsećamo ponovo da je činjenje javnih objekata dostupnim obavezno i prema zakonima koji regulišu gradnju, kao i prema obrazovnim zakonima.

⁹ Ulaganje u rani razvoj i učenje dece, UNICEF, Beograd, 2014

¹⁰ Ulaganje u rani razvoj i učenje dece, UNICEF, Beograd, 2014

30. Iako se dosta govori o tome u prethodnom periodu, rana intervencija kao model podrške deci sa smetnjama u razvoju još uvek nije zaživela. Prijem dece u predškolsko obrazovanje je otežan zbog nedostatka fizičkih (prostornih) kapaciteta kao i loše opremljenosti i nedovoljne obučenosti kadrova.

Preporuke:

Republika Srbija treba da preduzme mere da se:

- **Dosledno sprovodi politika inkluzivnog pristupa u obrazovanju, bez izuzetka, unapredi prevencija ranog napuštanja školovanja ugroženih grupa dece, naročito Roma, i ojača međusektorska saradnja za podršku deci sa smetnjama u razvoju u ostvarivanju prava na obrazovanje i unapredi kvalitet obrazovanja.**
- **Obezbedi dosledna primena zakona koji zahteva da sve škole (obrazovne ustanove) budu dostupne za osobe sa otežanim kretanjem i na druge načine prilagođene deci sa invaliditetom.**
- **Hitno započne sa sistematskim razvijanjem i umrežavanjem usluga ranog razvoja za decu sa smetnjama u razvoju.**

Zaštita dece od trgovine decom u Srbiji

31. U poslednjih deset godina, deca imaju veliki udeo u identifikovanim žrtvama trgovine ljudima u Srbiji. Sa izuzetkom 2014. godine, udeo identifikovane dece žrtava se kreće između jedne trećine i jedne polovine (49% 2013, 15.2% 2014, 60% 2015, 38% 2016). Deca žrtve trgovine ljudima su većinom devojčice (85%) i državljani/ke Srbije. Takođe, za većinu njih je Srbija bila i zemlja destinacije, tj. manje od trećine identifikovane dece je eksploatisano ili je postojala namera njihove eksploatacije u stranoj zemlji (Švajcarska, Italija, Austrija itd.). Najveći broj dece je izložen nekoj vrsti seksualne eksploatacije (46%), bilo da je seksualna eksploatacija jedini cilj trgovine ljudima ili se radi o višestrukoj eksploataciji, gde je uvek, uz ostale oblike, prisutna i seksualna eksploatacija. Po učestalosti sledi prinudno prosjačenje (22%), a svake godine se registruju i slučajevi radne eksploatacije, prinude na brak, prinude na vršenje krivičnih dela i protivzakonito usvojenje gde su žrtve deca. Posebno zabrinjava što pre svega policija i pravosuđe nemaju kapacitete da prepoznaju moguće žrtve trgovine ljudima među maloletnim učiniocima krivičnih dela, te se maloletnici kažnjavaju i za krivična dela učinjena pod prinudom.

32. U Srbiji ne postoje specijalizovane usluge i programi pomoći za decu koja su preživela trgovinu ljudima, kao ni specijalizovani smeštaj. Zato se deca-žrtve upućuju na usluge i smeštaj namenjen deci bez roditeljskog staranja i deci žrtvama različitih oblika nasilja, smeštaju se u hraniteljske porodice ili se vraćaju u porodicu čak i kada postoje osnovane sumnje da su članovi porodice prodali ili eksploatisali dete (u tom smislu, preporuke 132.50 i 132.51. Saveta nisu ispunjene). U praksi se retko vrši procena rizika povratka deteta u porodicu nakon izlaska iz lanca trgovine ljudima u kontekstu umešanosti roditelja u prodaju dece.

33. U prethodnih nekoliko godina je povećan broj prijava o postojanju sumnje u trgovinu ljudima među migrantima i izbeglicama, pogotovo tokom 2015. i 2016. godine, ali je tek mali broj zaista identifikovan: jedna žrtva 2015. godine (punoletna) i dve 2016. godine (maloletna). Identifikacija žrtava trgovine ljudima i dalje predstavlja izazov, posebno među decom koja traže azil i decom izbeglicama. Informacije koje potiču od institucija koje su bile u kontaktu sa izbeglicama i migrantima

ukazuju na to da je mali broj osoba koji rade na terenu obučeni za identifikovanje žrtava trgovine ljudima.

34. Kada govorimo o mehanizmu zaštite žrtava trgovine ljudima u sudskom postupku, situacija se nije popravila, uprkos preporukama Komiteta za prava deteta. Naime, rezultati analize položaja žrtava trgovine ljudima u sudskim postupcima¹¹ ukazuju da i dalje ne postoji dovoljno efikasno krivično gonjenje u oblasti trgovine ljudima, žrtve su izložene sekundarnoj viktimizaciji, ne koriste se svi mehanizmi zaštite identiteta i samih žrtava-svedoka i prava žrtava tokom sudskih postupaka nisu u potpunosti ostvarena, čak ni kada su maloletna lica u pitanju. Kao najslabija karika u ostvarivanju prava je i dalje pravo na kompenzaciju.
35. Trgovina decom jeste krivično delo po Krivičnom zakoniku Republike Srbije, kao i prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju, ali ne i sama prodaja dece. U tom smislu, može se reći da preporuka Saveta 131.24 nije u potpunosti ispunjena.
36. Nova Strategija i Akcioni plan za prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava u Republici Srbiji, gde se jedan cilj konkretno odnosi na zaštitu dece od trgovine ljudima, još uvek nisu usvojeni, iako su izrađeni još 2013. godine. Za četiri godine tokom kojih je donošenje Strategije i Akcionog plana konstantno odlagano, sistem za suzbijanje trgovine ljudima je stagnirao jer su nekadašnja tela za koordinaciju u međuvremenu prestala sa radom, a nova koje je predvidela Strategija, još nisu ustanovljena. U tom smislu, može se reći da preporuke Saveta za ljudska prava koje se odnose na donošenje Strategije, kao i jačanje i intenziviranje aktivnosti i kapaciteta u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, nisu ispunjene (preporuke 132.48 i 132.49).

Preporuke:

Republika Srbija treba da preduzme mere da se:

- **Bez odlaganja usvoji Strategija za borbu protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji i Nacionalni akcioni plan, jer se bez ovih dokumenta urušava sistem borbe protiv trgovine ljudima i zaštite žrtava.**
- **Razviju specijalizovani programi podrške i zaštite prilagođene potrebama dece žrtava, kao i odgovarajući smeštaj namenjen ovoj ranjivoj grupi.**
- **Usvoje izmene Krivičnog zakonika u pravcu inkriminacije prodaje dece.**
- **Hitno počne sa primenom u praksi odredaba Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, a koje se tiču vođenja evidencije i registra o počiniocima.**
- **Razviju i upotrebljavaju indikatori za identifikovanje dece i odraslih žrtava u svim fazama i za sve oblike trgovine ljudima. Oni treba da budu jasno definisani, kako na nivou preliminarne tako i na nivou konačne identifikacije. Osim toga, treba razraditi i nove metode koje bi omogućile samo-identifikaciju (mogućih) žrtava.**

¹¹ ASTRA sprovodi sistematsku analizu sudskih postupaka od 2011. godine.

Problem nestalih beba

37. Problem "nestalih beba" odnosi se na slučajeve beba koje su proglašavane za mrtvorodne ili navodno umrle neposredno po rođenju od pedesetih godina 20. veka, a za koje roditelji veruju da su zapravo ukradene. Evropski sud za ljudska prava je doneo presudu (koja je postala pravosnažna 9. septembra 2013. godine) u predmetu *Zorice Jovanović protiv Republike Srbije*¹², kojom je obavezao Republiku Srbiju da u roku od jedne godine od dana pravosnažnosti presude, osim individualnog obeštećenja tužioca, uspostavi mehanizam koji će omogućiti i drugim roditeljima da saznaju istinu o svojoj deci koju smatraju nestalom. Međutim, iako je prošlo skoro četiri godine, taj mehanizam nije usvojen. Na dnevnom redu Narodne skupštine se već duže vreme nalazi Predlog zakona o utvrđivanju činjenica o statusu novorođene dece za koju se sumnja da su nestala iz porodilišta u Republici Srbiji. Međutim, pri izradi ovog Predloga nisu uzeti u obzir stavovi roditeljskih udruženja, a akcenat u zakonskom rešenju nije na utvrđivanju istine o nestalim bebama, već na finansijskom obeštećenju roditelja, što nije u skladu sa presudom Evropskog suda.

Preporuka:

Država Srbija treba da:

- **Dosledno sprovede presudu Evropskog suda za ljudska prava o slučajevima beba koje su nestale iz porodilišta u Srbiji**

Deca u sukobu sa zakonom

38. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* u primeni je od 1. januara 2006. godine. Imajući u vidu tadašnje sagledavanje stanja i potreba u sistemu maloletničkog pravosuđa zakonodavac je smatrao za neophodno da predvidi i posebnu vrstu zavodske mere upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje, kao i stvaranje posebnog odeljenja u Specijalnoj bolnici u Beogradu gde se izvršava mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi izrečena maloletniku. Nažalost i jedanaest godina nakon početka primene zakona ova ustanova, a ni posebno odeljenje, nisu ustanovljeni. To stvara značajne probleme u sudskoj praksi jer sudije za maloletnike u konkretnim situacijama vrše izbor moguće krivične sankcije, tj. one koja se može izvršiti, a koja u konkretnom slučaju nije i najadekvatnija.

39. Sa druge strane i sam *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* ostao je nejasan u pogledu pitanja da li postoji kategorija neuračunljivih i bitno smanjeno uračunljivih maloletnih učinilaca krivičnih dela. Imajući navedeno u vidu sporno je i da li je osnovni uslov za promenu mera bezbednosti 1) obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi i 2) obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi prema punoletnim učiniocima: neuračunljivost, odnosno bitno smanjena uračunljivost, uopšte može da postoji i kod maloletnih učinilaca krivičnih dela. Rešavanje navedenog pitanja, tj. tačno preciziranje je od izuzetnog značaja imajući u vidu planiranu reformu maloletničkog krivičnog zakonodavstva. Ali pre toga treba se jasno odrediti o postojanju same "krivice" maloletnog učinilaca krivičnog dela imajući u vidu razvoj maloletničkog krivičnog prava poslednjih decenija i sam koncept "pravosuđa po meri deteta".

¹²Predstavka broj 21794/08 http://www.zastupnik.gov.rs/uploads/jankovic_z_pr_21794-08_ser.pdf

Preporuka:

Država Srbija treba da:

- **Dosledno sprovede Preporuku Komiteta za prava deteta i pristupi hitnom donošenju novog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku u kome će, između ostalog, jasno rešiti navedena pitanja, a za šta se i sama obavezala Akcionim planom Vlade za Poglavlje 23 u procesu pridruživanja Srbije Evropskoj uniji, posebno uvažavajući da sankcije ili mere prema maloletnicima ne smeju da se izvršavaju na način kojim se naglašava njihov prinudni karakter ili koji predstavlja neopravdan rizik od fizičke ili psihičke povrede.¹³**

¹³Komitet ministara Saveta Evrope usvojio je dokument: *Evropska pravila za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere* (Preporuka CM/REC (2008)11) kojim su svim državama članicama Saveta Evrope date smernice za dalji razvoj nacionalnih sistema za postupanje sa "decom" u sukobu sa zakonom.

Prilog br. 1 - Lista organizacija sa osnovnim aktivnostima

Koalicija za monitoring prava deteta u Republici Srbiji

Koalicija za monitoring prava deteta u Srbiji (u daljem tekstu: Koalicija) osnovana je na inicijativu Centra za prava deteta u drugoj polovini 2007. godine. Prva zajednička aktivnost Koalicije bila je priprema Alternativnog inicijalnog izveštaja o ostvarivanju Konvencije o pravima deteta u Srbiji koji je predstavljen Komitetu za prava deteta 2008. godine. U nastavku saradnje Koalicija je izradila Alternativne izveštaje o sprovođenju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i pornografiji i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o učešću dece u oružanim sukobima za period 2003-2007. godina i predstavila ih Komitetu 2009. godine.

Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije, kao telo odgovorno za pripremu izveštaja pred međunarodnim telima, formirala je novembra 2012. godine radnu grupu za pripremu drugog i trećeg periodičnog izveštaja o primeni Konvencije o pravima deteta a u kojoj je, u skladu sa principom participativne pripreme izveštaja, uključena i Koalicija preko svog predstavnika.

Neposredno ili preko Centra za prava deteta, članice Koalicije učestvovala su u izradi Zajedničkog osnovnog dokumenta o Republici Srbiji za potrebe izveštavanja pred međunarodnim ugovornim telima, kako u njegovoj inicijalnoj verziji koja je izrađena 2008. godine, tako i u njegovom revidiranju tokom 2012. godine. Koalicija je aktivno učestvovala i u svim fazama drugog ciklusa Univerzalnog periodičnog pregleda za Republiku Srbiju, intenzivno lobirajući da prava deteta i teme od značaja za decu budu u dovoljnoj meri zastupljene u ovom procesu. Rezultati monitoring procesa Koalicije koriste se i u procesu pripreme Izveštaja o napretku u postupku pridruživanja Evropskoj uniji.

Koalicija je pripremila i pred Komitetom za prava deteta predstavila Drugi i treći alternativni periodični izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji 2008-2014.

Centar za prava deteta

CENTAR ZA PRAVA DETETA (1997) je udruženje građana čiji je cilj ostvarivanje Konvencije o pravima deteta. Aktivnosti Centra su usmerene na uvođenje i primenu zakona, politike i prakse koji omogućavaju unapređenje dobrobiti deteta, zaštitu njihovih prava i njihovo puno učešće u društvu. Centar organizuje brojne edukacije iz oblasti prava deteta za druge organizacije građanskog društva kao i za profesionalce iz oblasti pravosuđa, socijalne zaštite, policije, medija, obrazovanja, itd. Centar je realizovao znatan broj važnih projekata s ciljem da se izmeni zakonodavna praksa, da se proširi ideja o zaštiti prava deteta, istraži stanje dece i stanje ranjivih grupa dece. Centar je samostalno ili u saradnji s drugim organizacijama izdao preko 100 publikacija.

UŽIČKI CENTAR ZA PRAVA DETETA (1998) ima misiju da unapredi položaj dece u društvu. Sve aktivnosti centra zasnovane su na principima koje promovise Konvencija o pravima deteta, čime Konvenciju promovise kao osnovni dokument o pravima deteta. Centar se posebno bavi pitanjima poštovanja prava deteta na obrazovanje i poštovanja prava deteta u obrazovnom sistemu. Organizuje treninge, konferencije i druge stručne skupove na temu prava deteta za nastavnike, stručne saradnike i druge zaposlene u obrazovanju, decu i roditelje.

NVO ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima (2000) posvećena je iskorenjivanju svih oblika trgovine ljudima i decom, istovremeno deluje u oblasti pružanja direktne pomoći žrtvama, edukacije, prevencije, podizanja javne svesti, reintegracije, istraživanja i izveštavanja. U okviru programa direktne pomoći žrtvama ASTRA svojim klijentkinjama/klijentima obezbeđuje psihološku, medicinsku i pravnu pomoć, emotivnu podršku i druge vidove asistencije u dugotrajnom procesu oporavka i društvene reintegracije. Od maja 2012. godine ASTRA rukovodi i jedinstvenim Evropskim brojem za nestalu decu.

BEOGRADSKI CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA (1995) – nestranačko, nepolitičko i neprofitno udruženje građana zainteresovanih za unapređenje teorije i prakse ljudskih prava. Unapređenje znanja u oblasti ljudskih prava i humanitarnog prava, razvoj demokratije, uspostavljanje pravne države i građanskog društva u Srbiji i u ostalim državama nastalim na prelazu iz autokratije u demokratiju osnovni su ciljevi Beogradskog centra. Centar je tokom decenija svoga postojanja nastojao da podigne svest građana o značaju i dometima ideje ljudskih prava i individualnih sloboda i stvori klimu za njihovo puno uvažavanje.

PRAXIS

OTVORENI KLUB
Друштво за развој деце и младих

DRUŠTVO ZA RAZVOJ DECE I OMLADINE "OTVORENI KLUB"

INICIJATIVA ZA INKLUZIJU VELIKI MALI

MREŽA ORGANIZACIJA ZA DECU SRBIJE - MODS

PLAY

EDULINK

GRUPA ZA DECU I MLADE "INDIGO"

FONDACIJA SOS DEČIJA SELA SRBIJE

UDRUŽENJE ZA POMOĆ DECI SA POSEBNIM POTREBAMA NAŠI SNOVI

PRIJATELJI DECE SRBIJE

UDRUŽENJE GRAĐANA "KOKORO"- BOR

UG RODITELJ IZ SOMBORA

CENTAR ZA PROIZVODNJU ZNANJA I VEŠTINA

CENTAR ZA RAD SA DECOM, MLADIMA I PORODICOM "VRDNIČAK"